

Határon túli támogatások – elmélet és gyakorlat

VERESS LÁSZLÓ

Ez a konferencia azon ritka alkalmak egyike, amikor a hálás vagy hálátlan pénzosztó szerepbe kényszerült operatív intézmények képviselői munkájuk tárgyáról rangos közönség előtt elméleti eszmecserebe bocsátkozhatnak. Megpróbálok arról szólni röviden, hogy mit jelent az a megfogalmazás, miszerint a határon túli magyar ügyeket szolgáló támogatási rendszer a működőképessége határára érkezett, illetve hogyan haladható meg ez az állapot.

A kedvezménytörvény vitája kapcsán felelős politikai döntéshozók jelentették ki, hogy a jelenlegi támogatási rendszer a működőképessége határára érkezett, és ez így is van. A kérdés az, hogy ez pontosan mit jelent, miért éppen most következett be és hogyan lehet továbblépni.

A rendszerváltás küszöbén vált az alkotmány részévé az, hogy a magyar kormány felelősséget érez a határon túli magyarság sorsa iránt. Ez a maga idejében paradigmaváltás-értékű politikai és jogi lépés volt, azonban valószínű, hogy az idő túlhaladott a korabeli szövegezésen. Egyébként már önmagában az is megérne egy hosszabb beszélgetést, hogy alkotmányjogi szempontból miként viszonyul egymáshoz a felelősségérzet és a felelősségvállalás. Csak jelezni szeretném, hogy a felelősségérzet deklarálása arról szólt és annak a reményében történt, hogy az anyagi támogatások – amelyeket az anyaország a szomszédos országokban élő magyar közösségeknek nyújt – kiegészítő jellegűek lesznek. Abban bízunk nagyon sokan, hogy Magyarország és a szomszédos országok gazdaságilag megerősödnek, az ott élő magyar közösségek ki tudják alakítani és fenn tudják tartani az intézményrendszerüket. Ezért az alapítványi forma, amely

1990-ben kialakult – és itt elsősorban az Illyés Közalapítványra gondolok – teljesen alkalmas volt erre a feladatra, azt hittük, ugyanúgy lesz használható, miként Európa és a világ boldogabbik felében, azaz kiegészítő támogatásokat nyújthat. Az elmúlt tíz év távlatából sajnos egyértelműen megállapítható, hogy a határon túli magyar támogatási ügyek Magyarországon egyre inkább alapfeladatként jelentkeznek. Értelmezésem szerint ez azt jelenti, hogy a jelen és a közeljövő kérdése, miként lehet integrálni a határon túli magyarság intézményrendszerét a magyarországi támogatási rendszerekbe, magyarul, hogyan lehetne magyarországi költségvetési szárnyak alá vonni azt az intézményrendszert, amely egyben a határon túli magyar közösségek megmaradásának egyik nagyon fontos zálogát jelenti. Ez így, ebben a megfogalmazásban sokáig eretnek gondolatnak számított, de úgy érzem, hogy egy ilyen tudományos tanácskozáson érdemes elgondolkodni ezen, ugyanis ellenkező esetben a határon túli magyar intézményrendszerre a folyamatos létbizonytalanság és a csendes sorvadás vár.

Egy biztos – és ezt a határon túli barátaink tudják a legjobban –, hogy talán Szlovéniát és Horvátországot leszámítva egyetlen szomszédos országban sincs meg sem a készség, sem a képesség arra, hogy a határon túli magyar intézményrendszert fenntartsa. A határon túli magyar közösségek az elmúlt tíz év során többé-kevésbé kialakították intézményrendszerüket, azonban azt önhibájukon kívül nem tudják maradéktalanul fenntartani. A jelen és a közeljövő támogatási alapkérdése tehát ennek az intézményrendszernek a támogatása. Hogy ez mit jelent a gyakorlatban, egy rövid példával illusztrálom az Illyés Közalapítvány kapcsán.

1990 és 1998 között az Illyés Közalapítványhoz 10 661 pályázat érkezett be. *Nyolc év alatt 10 661.* 1999-től 2001. június 30-ig, tehát *két és fél év alatt közel 12 000* pályázatot iktatunk. '90 és '98 között mindösszesen 5900 pályázatra hárommilliárd hetvenmillió forintot adott az Illyés Közalapítvány. 1999 és 2001 júniusa között pedig, azaz *két és fél év alatt 5842* pályázatra hárommilliárd ötvenötmillió forintot szavaztunk meg. Ez nem azért van így, mert okosabbak lennénk elődeinknél,

hanem azért, mert növekvő költségvetési források állnak rendelkezésünkre, és talán még azért is, mert a szükség, a támogatási igény folyamatosan nő. A természeti katasztrófák – kárpátaljai árvizek, a politikai katasztrófák – délvidéki vérzivatar, illetve Szlovákia és Románia lesújtó gazdasági állapota mind-mind azt eredményezte, hogy a határon túli magyarság az élet különböző területein kialakított intézményrendszerét a közművelődéstől az oktatásig és a hiteléttől a tudományosságig óriási erőfeszítésekkel tudja fönntartani. Tehát ez önmagában jelez egy félreérthetetlen folyamatot. Említettem a működőképesség korlátait is, amelyek elsősorban arra az alapvető ellentmondásra vezethetők vissza miszerint *alapfeladatokat ellátni társadalmi vagy kvázi társadalmi szervezeti formában nem lehet.*

Beszédes példa az Illyés Közalapítvány életéből az is, hogy 1999 óta a döntéshozó kuratórium –, amelynek tagjai egyébként társadalmi munkában látják el feladatukat – a mai napig összesen harmincöt alkalommal ülésezett, és amennyiben ezt a tizenkétezeres pályázati számot nagyon mechanikusan, statisztikailag kivetítem a körülbelül nyolc órás időtartamú kuratóriumi ülésekre, akkor egy pályázat elbírálására *egy perc harminc másodperc* jutott. Itt elérkezünk a működőképesség határához. Ez viszont már csak okozat, a tulajdonképpeni ok az, hogy, amint már mondtam, *alapfeladatokat ellátni társadalmi szervezeti formában* – legyen az akár közalapítványi forma, amely költségvetési támogatásban részesül – *nem lehet.*

Az én olvasatomban ez a diagnózis. A terápiát a határon túli magyar támogatások kapcsán azt következőkben látom: a) szemléletváltás, b) szerkezetváltás és c) a támogatási összegeket illető nagyságrendváltás. A szemléletváltásban érdemes elgondolkodni azon, hogy mit nem értenek – vagy nem akarnak megérteni – a sokat emlegetett nyugati diplomaták. Nem értik meg azt, hogy a mai napig létezik egy közösség Európában, akitől vitatják a kollektív jogokat, de a mai napig joghatályosan a kollektív büntetéssel sújtják. Ez a felvidéki magyar közösség és a beneši dekrétumok. Azt is nehezen vagy egyáltalán nem értik meg, hogy a romániai magyarság a felsőoktatás területén a numerus claususért küzd. És még nagyon sok mindent nem értenek meg

ezek a diplomaták, azt sem, hogy az ezredfordulóra két kisebbségpolitikai, kisebbségtámogatási modell körvonalazódott Európában, térségünkben. Az egyik a magyar modell, amelyik a politikai megoldások, a tárgyalások és mindenképpen a *békés eszközökkel történő megoldások* irányába halad, aminek persze megvan az ára. És van egy másik modell, amit nevezhetünk délszláv vagy albán modellnek, ami az *erőszak modellje*. Érdemes hát megkérdezni ezektől a diplomatáktól, hogy *mit üzen Európa ebben a helyzetben*. A macedóniai – tetovói – albán egyetemről az azóta nyugdíjba vonult Max van der Stoël, az EU kisebbségügyi főbiztosaként kategorikusan kijelentette, hogy az a véleménye az intézményről, mint mondjuk a kolozsvári állami magyar egyetemről. Eltelt másfél év, s ma ott tartunk, hogy Tetovóban épül az albán nyelvű egyetem, EU-támogatással. Az albánoknak van humorérzékük, mert Max van der Stoëlről nevezték el ezt az egyetemet. Ennyit a diplomatákról.

Visszatérve a terápiára. A szemléletváltás azt jelenti, hogy – kényes kérdés – elismerve a határon túli igények kielégítésének alapfeladat-jellegét, a határon túli magyar intézményrendszert stabil és kiszámítható támogatásban kell részesíteni, mely támogatás persze határon túlra irányuló adóforintokat jelent. Az elmélet szerint el szokás mondani: ez a mindenkori magyar gazdaság teljesítőképességének a függvénye. A gyakorlat viszont más. A gyakorlat politikai döntés függvénye, és természetesen ezt a politikai döntést csak úgy lehet meghozni, ha a társadalom, az adófizető polgárok követik, támogatják a döntéshozót. Nem a kincstári optimizmus, hanem a tények mondatják velem, hogy 1999 óta a jelenlegi kormányzat elindult ezen az úton. Bízunk benne, hogy – a korábbi történelmi balszerencsék ellenére – lesz folytatás. A támogatási összegek nagyságrendjét illetően csak annyit jegyeznek meg, hogy 2000-ben a magyar állam költségvetési pénzből 24 milliárd forintot költött a magyarországi futballpályák beléptető-rendszerének a korszerűsítésére. Ugyanakkor a legjobb tudomásom szerint a határon túlra juttatott összeg nem haladta meg a tízmilliárd forintot. Ebben benne van az erdélyi kétmilliárd is. Amennyiben kiindulási alapnak a kb. 4200 milliárdos magyarországi költségvetés kiadási főösszegét tekintjük, akkor

elmondható, hogy minden eszmei ezer adóforintból két forint sem jut határon túlra. 1998 előtt az akkori eszmei ezer adóforintból kb. 60–70 fillér jutott ilyen célra. A növekedés jelentős, de azért a fantáziájukra bízom, hogy mi lenne akkor, ha Magyarország a tízmillió magyar állampolgár által megtermelt és felosztható 4200 milliárd forintból egy százalékot fordítana a szomszédos országokban élő 3–3,5 milliós magyar közösségre.

Ami a támogatási intézményrendszer szervezetét, szerkezeti felépítését illeti, anélkül, hogy hosszú fejtegetésekbe bocsátkoznék, egyet biztosan állíthatok: olyan szervezeti formát kell találni, amely egyidejűleg több elvárásnak is megfelel. Például a nemzetközi kapcsolatok által megkívánt követelményeknek. E téren nincs okunk szégyenkezni, hiszen megítélésem szerint eddig is az európai alapítványi trendet követtük. A másik szempont az operativitás. Nagyon fontos, hogy a döntések megszületését követően a támogatások időben érkezzenek rendeltetési helyükre. Azt szokás mondani, hogy kétszer ad, ki gyorsan ad, és ez majdnem igaz. A határon túli támogatások kapcsán az egyik legfontosabb érték és követelmény a kiszámíthatóság. E vonatkozásban nagyon sok javítanivaló van, a részletek megvitatása egy külön beszélgetést érdemelne. Rendkívül fontos továbbá a szerkezetváltásnál, hogy rendelkezésre álljanak olyan alapkutatási adatok, amelyek lehetővé teszik a különböző összegek elosztását a lehető legoptimálisabb módon. Mire gondolok? Égető szükség van a határon túlra irányuló költségvetési támogatások egységes nyilvántartási rendszerére, e tekintetben a kedvezménytörvény katalizálhatja az eddigi műhelymunkákat. Az egységes nyilvántartási rendszer hiányában nincs az a kormány és nincs az a felügyeleti szerv, aki dinamikájában, tematikájában és kronológiájában naprakészen követni tudná, hogy a hetedhét országban miként alakulnak a támogatások. Ennek a követelménynek a teljesítése a tervezéshez és koordinációhoz is nélkülözhetetlen. Fontos továbbá a határon túli intézményrendszert felölelő intézményi adatbázis, kataszter, amely a módszeres, rendszerszemléletű építkezésnek az alapfeltétele. Az elmúlt években itt is történtek lépések, ám nagyon sok munka van még hátra, és a kedvezménytörvény, illetve annak végrehajtása

ebben is megszabhatja a keretet. Elengedhetetlennek tartom, hogy a különböző intézményrendszerek teljesítményét többé-kevésbé közmegegyezés alapján mérjük, néhány alapmutatón keresztül tudjuk összehasonlítani a kárpátaljai közművelődési szervezet tevékenységét a hasonló csángóföldi szervezet munkájával, a vajdaságiét az őrvidéki magyarságéval, azaz abban a helyzetben legyünk, amikor almát almával tudunk összehasonlítani és nem körtével. Egy olyan támogatási rendszernek kell kialakulnia, amelybe nagyon könnyen be tud kerülni egy határon túli intézmény, de teljesítmény hiányában még könnyebben ki is kerülhet onnan. A teljesítmény különböző mércéit a határon átívelő szakmai közmegegyezés alapján kell felállítani.

Előadásomat egy személyes élménnyel zárom. A napokban a vajdasági Pancsován és Hertelendyfalván, a bukovinai székelyek leszármazottainál voltunk, akik amúgy olyannyira székely emberek, hogy ha Székelyföldön vasárnap a templomban beállítanánk őket a sorba, senki nem mondaná meg, hogy ki a székelyföldi és ki nem. A búcsúzkodás során némileg meghatódva próbáltam valami illendőt mondani, amikor a közösség egyik lelkének számító nyolcvanéves Borsos Tamás tanító bácsi mintegy szabadkozva csak annyit mondott: „*Tudja, mi rájötünk arra, hogy a világ szebb velünk, mint nélküünk.*” Ennél szebben és tömörebben még nem hallottam megfogalmazni a kisebbségi lét hitvallását. Az egész támogatási rendszernek azt kell szolgálnia, hogy a határon túli magyarokat megerősítse Borsos Tamás bácsi igazában.